

arkivrapport

Fornlämning Strängnäs 314:1, Kyrkberget 11 & 12, Strängnäs stad & kommun, Södermanlands län. Arkeologisk undersökning undersökning i form av schaktningsövervakning.

Lars Norberg

Sammanfattning

Sörmlands Arkeologi AB har under perioden 2018-05-17 – 2018-06-01 utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom fornlämning Strängnäs 314:1 (stadslager), Kyrkberget 11 och 12 i Strängnäs kommun. Undersökningen genomfördes eftersom bostadsrättsföreningen Kyrkberget 11 har ansökt om tillstånd till markarbeten inom de aktuella fastigheterna. Markingreppet omfattade schaktning och dränering kring ett befintligt gårdshus, vilket till delar är uppfört på en äldre tunnvalvd källare. Fastigheterna är centralt belägna inom Strängnäs gamla stadsområde, mellan Stora torget och domkyrkan. Inom Kyrkberget 11 och 12 påträffades åren 1982-1985 jordbegravningar i form av skelett efter 20 individer (SR64).

I samband med den aktuella undersökningen dokumenterades kulturlager i samtliga profiler, varför välbevarade lager med stor sannolikhet kan antas kvarligga inom den centralt belägna obebyggda gårdsytan. Lagren var till stora delar obrutna med fynd av bland annat yngre rödgods av 1600-1700-tals typ. Mitt emot tunnvalvets västgavel dokumenterades en närmast rektangulär nedgrävning (A1). Inget benmaterial noterades, men med tanke på nedgrävningens utseende och de tidigare dokumenterade gravarna är det inte osannolikt att det rör sig om en jordbegravning. En ^{14}C -analys av kol från nedgrävningen gav en datering till 1300-talet. A1 kvarligger orörd väster om det aktuella schaktet. En mindre yta av valvkrönet undersöktes genom att tjära skrapades bort. Det kunde då konstateras att valvkonstruktionen är murad med tegel och natursten. Med ledning av teglet kan valvet grovt dateras till som tidigast högmedeltid (1200-1300-tal). Själva grundläggningen kunde inte studeras närmare då valvets gavel och långsidor täckts med betong i samband med tidigare restaureringsåtgärder.

Inledning

I enlighet med länsstyrelsens beslut (1st dnr 431-6705-2016) har Sörmlands Arkeologi AB utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom fornlämning Strängnäs 314:1 (stadslager), Kyrkberget 11 och 12, Strängnäs stad och kommun, Södermanlands län (bilaga 1, 2 & 3).

Fältarbetet genomfördes mellan 2018-05-17 och 2018-06-01. Undersökningen genomfördes eftersom bostadsrättsföreningen Kyrkberget 11 har ansökt om tillstånd till markarbeten inom de aktuella fastigheterna. Markingreppet omfattade schaktning och dränering kring ett befintligt gårdshus, vilket till delar är uppfört på en äldre tunnvalvd källare. I samband med fältarbetet konstaterades att den planerade ytan för schaktning och dränering flyttats från gårdshusets östra exteriör till den västra. Förändringen meddelades länsstyrelsen 2018-05-17 (bilaga 3).

Strängnäs gamla stadsområde ligger på en markant udde vid Mälarens södra strand. I norr vidtar insjöskärgården och i söder ansluter kuperade skogsområden. Det har tidigare framhållits att marken till Strängnäs etablering upplåtits på kungligt initiativ, men kyrkans tydliga närvaro har också spelat en betydande roll för stadens utveckling (Järpe 1979, s. 8ff).

En organiserad stadsliknande bebyggelse daterad till 1000-talets andra halva har tidigare belagts genom undersökningar i kvarteren Rådstugan och Kapellet (Sjösvärd & Stenholm 1987), samt inom kvarteret Bodarne (Berg & Norberg 2013). Samtliga undersökningar ligger i området kring Stora torget norr om domkyrkan. Dateringarna för den arkeologiskt belagda bebyggelsen ligger relativt nära de historiska uppgifterna om stiftets etablering under 1100-talets början (jfr. Tagesson 2002, s. 66). Nära den äldsta profana bebyggelsen, det vill säga inom Kyrkberget 11 och 12, påträffades åren 1982-1985 jordbegravningar i form av skelett efter 20 individer. Samtliga gravar var orienterade i nordväst-sydöstlig riktning. I anslutning till gravarna dokumenterades även en tunnvälvd källare med likartad orientering. En av jordbegravningarna daterades genom ¹⁴C-analys till perioden sen vikingatid - tidig medeltid (Lindh 1996 s. 14f). Gravmiljön utgör delar av en tidigare okänd kristen begravningsplats, vilken föregår den nuvarande domkyrkan, och som sammanfaller med etableringen av den tidigmedeltida tätorten Strängnäs.

Projektledare samt fält- och rapportansvarig var Lars Norberg, arkeolog vid Sörmlands Arkeologi AB.

Syfte & målsättning

Syftet med undersökningen var att inom den berörda ytan undersöka och dokumentera de fornlämningar som framkom vid markingreppet. Om möjligt skulle eventuella gravar undvikas. Endast fynd som bedömdes som relevanta skulle insamlas. Material för daterande analys skulle insamlas och analyseras efter samråd med länsstyrelsen.

Genomförande

Arbetet inleddes med schaktning söder om och längs med den befintliga gårdsbyggnaden (bilaga 3). På grund av den sluttande topografin och de omfattande fyllnadsmassorna öppnades schaktet till en bredd om cirka 3,5 meter ut från huslivet. Schaktdjupet uppgick till cirka 3-3,5 meter. Efter avslutad schaktning installerades dräneringen varpå den södra ytan återfylldes.

Därefter fortskred grävarbetet längs den västra gaveln av gårdsbyggnaden/källaren. Här blottades även delar av valvkrönet, vilket bemålats med tjära i ett tidigare skede. På grund av den begränsade ytan mellan källaren och befintliga byggnadskroppar i väster, smalnade schaktet av till en bredd om drygt 1 meter. Djupet uppgick till cirka 3-3,5 meter. Slutligen öppnades ytan norr om gårdsbyggnaden till en bredd om cirka 2 meter och ett djup om knappt 2,5 meter. Kontrollen avslutades när schaktet nådde en vertikalt nedgrävd brunn för dagvatten.

Den öppnade ytan samt befintliga anläggningar, konstruktioner och installationer dokumenterades med RTK-GPS och beskrevs i text. En handritad profil i skala 1:20 upprättades (A1). Vidare fotodokumenterades schaktet, nedgrävningen samt ett urval av miljöer med digitalkamera (bilaga 8). Inga föremål samlades in. För att datera nedgrävningen (A1) tillvaratogs ett kolprov, vilket efter samråd med länsstyrelsen (2018-06-01) skickades för vedarts- och ¹⁴C-analys (bilaga 6 & 7). Efter avslutat fältarbete lades öppnade ytor igen. Det undersökta schaktet uppgick till en yta om drygt 75 m².

Resultat

Schaktningsövervakning

Den berörda ytan var urschaktad sedan tidigare och utfylld med grus och singel. Undergrunden utgjordes av grågul sand och därefter grå varvig lerig silt. I schaktets botten fanns en längsgående meterhög betongsockel gjuten mot källarvalvets liv. Betongförstärkningen kunde följas runt om hela grundläggningen.

I anslutning till den öppnade ytan söder om gårdsbyggnaden dokumenterades fyra jordbegravningar år 1985 (Lindh 1996). Av dessa kvarlåg inga spår i samband med det nu aktuella arbetet (SR64). Urschaktningen av området har förmodligen skett i samband med att källargrunden försågs med en betongsockel.

Mer eller mindre obrutna kulturlager noterades däremot i samtliga motstående profiler. Härav kan slutsatsen dras att bevarade lager troligen kvarliggjer inom den öppna gårdsytan. Eventuellt finns även bevarade lämningar/lager kvar under de hus som uppförts på platta (bilaga 4). Lagren var till stora delar obrutna med fynd av bland annat yngre rödgoods av 1600-1700-tals typ.

I den västra profilen, mittemot valvets västra gavel, dokumenterades även en närmast rektangulär nedgrävning (A1). Centralt och mot nedgrävningens botten noterades en handfull 0,1-0,2 meter stora kantiga stenar samt under detta ett centimetertjockt lager med kolbitar. Inget benmaterial kunde iakttas, men med tanke på nedgrävningens utseende är det inte osannolikt att det rör sig om en jordbegravning. Ett kolprov insamlades för ¹⁴C-analys, vilket resulterade i en datering till 1290-1410 AD med 2 sigma eller 1300-1400 AD med 1 sigma (bilaga 6 & 7). A1 kvarliggjer orörd väster om det aktuella schaktet (bilaga 5 & 8).

En mindre yta av valvkrönet undersöktes genom att tjäran skrapades bort. Det kunde då konstateras att valvkonstruktionen är murad med natursten och tegel. Med anledning av teglet kan valvet grovt ges en äldsta datering till högmedeltid (1200-1300-tal) eller senare. Tyvärr kunde inte själva grundläggningen studeras närmare då gaveln och långsidorna helt täckts in med betong.

Utvärdering

Med utgångspunkt i tidigare uppgifter kan inget säkert sägas om begravningsplatsens brukningstid. Det är dock rimligt att anta att den *tidigare* ¹⁴C-daterade jordbegravningen utgör en av de äldsta begravingarna. Det bör också understrykas att endast en av de 20 påträffade gravarna genomgått daterande analys (Lindh 1996).

Eftersom A1 endast kunde dokumenteras i profil, samt att inget benmaterial påträffades, kan inte nedgrävningens karaktär helt säkerställas. Nedgrävningens utseende, den högmedeltida dateringen, samt de äldre gravarna i området talar dock för en sådan tolkning. Resonemanget innebär i så fall att brukningstiden för begravningsplatsen uppgår till åtminstone till cirka 200-300 år. Den högmedeltida dateringen av A1 korresponderar även med en äldsta möjlig datering av den tunnvalvda källaren.

Avslutningsvis kan det konstateras att Kyrkberget 11 och 12 ska ses som den äldsta kristna begravningsplatsen i Strängnäs. Om det funnits en äldre kyrka på platsen är inte känt. I Sigtuna förekommer till exempel tidiga kristna kyrkogårdar utan känd fysisk relation till en kyrkobyggnad (Tesch 200, s. 14f & 2008, s. 326, 333f). Den centralt belägna tunnvalvda källaren kan som tidigast dateras till högmedeltid. Om källaren hört till en kyrkobyggnad, har den i så fall uppförts i ett sent skede i begravningsplatsens historia. Rent hypotetiskt kan den också ha ersatt en äldre kyrka, till exempel av trä. Den nuvarande domkyrkan norr om det aktuella området började inte uppföras förrän någon gång under 1200-talets andra hälft. Enligt uppgifter drabbades byggnationen av problem under 1290-talet, varför kyrkan inte stod klar förrän omkring 1330 (Schnell 1965, s.142). Det är inte känt när begravningsplatsen runt domkyrkan började användas.

I antikvarisk mening visar den nu aktuella undersökningen att det finns ytor med bevarade kulturlager, framförallt inom de centrala delarna av fastigheterna 11 och 12 (bilaga 4). Med ledning av det bör det även finnas äldre, underlagrande lämningar, till exempel i form av jordbegravningar. Härav kan fastigheten ej bedömas som urschaktad utan utgör *Fornlämning*.

Bilagor

Bilaga 1. Utdrag ur Sverigekartan med undersökningens belägenhet markerad. Skala 1:1 000 000.

Bilaga 2. Utdrag ur Terrängkartan med undersökningens belägenhet markerad. Skala 1:50 000.

Bilaga 3. Utdrag ur StadsGis för Strängnäs med tidigare undersökningar i närområdet (SR). Schakt 1 & påträffad anläggning (A1) är utmarkerade. Skala 1:600.

Bilaga 4. Utdrag ur StadsGis för Strängnäs med uppgifter om befintlig bebyggelse & antikvariska förhållanden inom kvarteret Kyrkberget 11 & 12. Resultaten från tidigare och aktuell undersökning har utmarkerats. Skala 1:600.

Bilaga 5. Anläggningsbeskrivning & profil

Bilaga 6. Vedartsanalys

Bilaga 7. ¹⁴C-analys

Bilaga 8. Fotodokumentation

Referenser

Berg, Peter & Norberg, Lars. 2013. *Kvarteret Bodarne*. Fornlämning Strängnäs 314:1, Bodarne 3, Strängnäs socken & kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning & särskild undersökning. *Sörmlands museum, Arkeologiska meddelanden 2006:04*. Nyköping.

Järpe, Anna. 1979. *Strängnäs. Rapport Medeltidsstaden 10*. RAÄ och SHM. Stockholm.

Lindh, Maria. 1996. *Arkeologiska provundersökningar och antikvarisk kontroll. Kv Kyrkberget 11, 12*. Södermanland, Strängnäs, Kvarteret Kyrkberget 11, 12, RAÄ 314. *RAÄ. UV Stockholm, Rapport 1996:21*. Stockholm.

Schnell, Ivar. 1965. *Kyrkorna i Södermanland*. Nyköping.

Sjösvärd, Lars & Stenholm, Leif. 1987. Strängnäs. *I: 7000 år på 20 år. Arkeologiska undersökningar i Mellansverige*. Red. Tiiu Andræ et al. RAÄ. Stockholm.

Tagesson, Göran. 2002. *Biskop och stad – aspekter av urbanisering och sociala rum i medeltidens Linköping*. Lund studies in Medieval archaeology 30. Diss. Lunds universitet. Lund.

Tesch, Sten. 2000. Det sakrala stadsrummet – den medeltida kyrkotopografin i Sigtuna. *I: META. Medeltidsarkeologisk tidskrift 2000:1*. Lund.

Tesch, Sten. 2008. Sigtuna ca. 980–1200 – det maktpolitiska och sakrala stadsrummet. *I: De første 200 årene – nytt blick på 27 skandinaviske middelalderbyer*. Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter, Nordisk 5. Bergen.

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA). Foton & ritningar, dnr 2106/1985.

Administrativa uppgifter

Projektnummer Sörmlands Arkeologi AB: 1633

Länsstyrelsens dnr: 431-6705-2016

Tid för undersökningen: 2018-05-17 – 2018-06-01

Personal: Lars Norberg

Belägenhet: N (X) 6583738,841 E (Y) 615620,982

Koordinatsystem: SWEREF 99TM

Höjdsystem: RH 2000

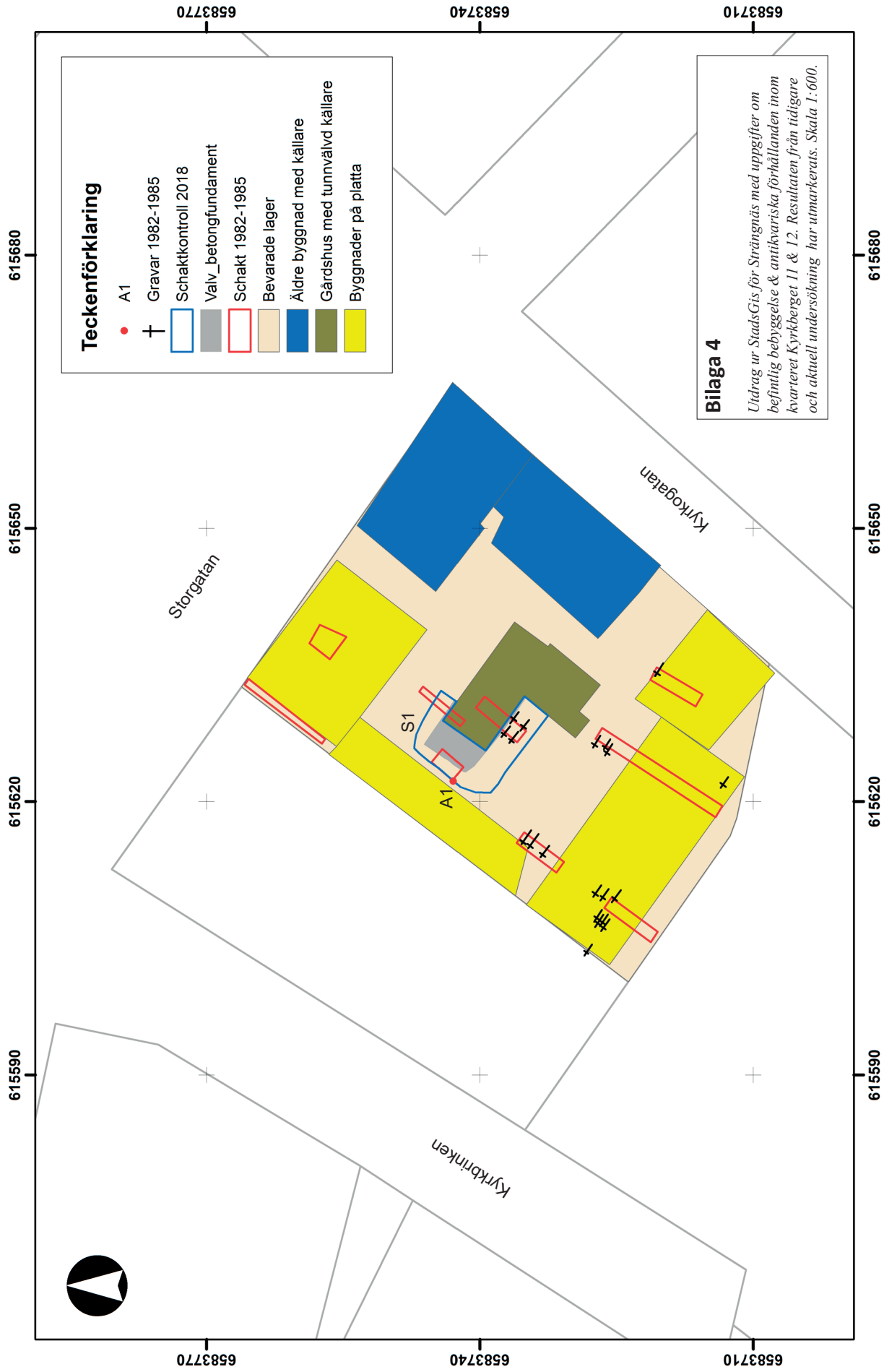
Undersökt yta: ca 75 m²

Inget analogt dokumentationsmaterial utöver det som redovisas i rapporten föreligger. Digital dokumentation förvaras hos Sörmlands Arkeologi AB i väntan på meddelande från ATA angående rutiner för leverans av digitalt material. Inga fynd tillvaratogs.

Bilaga 5. Anläggningsbeskrivning & profil

Anläggningsbeskrivning

A1, nedgrävning, jordbegravning?, ca 0,50 m br & 0,60 m dj (sektion)

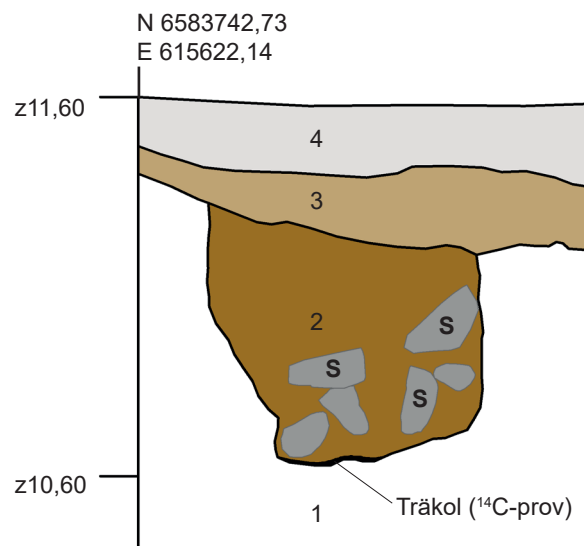
Belägenhet: N (x) N 6583742,73 E (y) 615622,14 z11,30

Orientering: NV-SO

Status: Kvarligger

Under ett knappt 0,20 m tjockt lager påförd singel (4) framkom ett 0,10-0,20 m tjockt lager bestående av ljusbrun något grusig sand (3). Därunder vidtog, A1, en ca 0,50 m bred och 0,60 m djup nedgrävning (2). Nedgrävningens södra sida var vinklad inåt, medan den norra var rak. Innehållet utgjordes av brun sand. Centralt och mot botten noterades en handfull kantiga stenar, ca 0,10-0,20 m stora. Mot botten, som var relativt avjämnad, fanns ett centimetertjockt lager med kolbitar. Inget benmaterial kunde iaktas, men med tanke på nedgrävningens utseende är det inte osannolikt att det rör sig om en jordbegravning. Anläggningen var nedgrävd i gulgrå sand, det vill säga undergrunden (1).

Datering på kol från al (Prov nr 1, Lab nr Ua-59610, 606 ± 33 BP, 1290-1410 AD (95.4%), kalibrerad ålder 2 sigma 1300-1400 AD (68,2 %), kalibrerad ålder 1 sigma (bilaga 6 & 7).

Sektionsritning över A1.

4. Singel

3. ljusbrun, något grusig sand

2. Brunsand med kolbitar (A1)

1. gulgrå sand (undergrund)

S = sten

Vedlab rapport 18051

**Vedartsanalyser på material från Södermanland,
Strängnäs sn Raä 314:1 Kyrkberget**

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 18051

2018-06-27

Vedartsanalyser på material från Södermanland, Strängnäs sn Raä 314:1 Kyrkberget

Uppdragsgivare: Lars Norberg/Sörmlands Arkeologi AB

Arbetet omfattar ett kolprov från en undersökt nedgrävning, preliminärt tolkad som en jordbegravning

Provet innehåller kol från ek, hassel och tall. En bit hassel plockades ut för datering och kommer att ge en tillförlitlig sådan utan hög egenålder om kolet kan knytas till anläggningen.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
1	1	Grav?	0,8g	0,5g 4 bitar	Ek 2 bitar Hassel 1 bit Tall 1 bit	Hassel 20mg	

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 070 34 00 645
E-post: vedlab@telia.com
www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Ek	<i>Quercus robur</i>	500-1000 år	Växer bäst på lerhaltiga mulljordar men klarar också mager och stenig mark. Vill ha ljus, skapar själv en ganska luftig miljö med rik undervegetation med tex hassel.	Hård och motståndskraftig mot våta. Båtbygge, stängselstolp, stolpar, plogar, fat. Energirik ved ger mycket glöd.	Ekollonen har använts som grisfoder. Trädet har ofta ansetts som heligt och kopplat till bla Tor. Man talar ofta om 1000-års ekar men de är sällan över 500 år.
Hassel	<i>Corylus avellana</i>	60 år	Ganska krävande på jordmån. Vill gärna ha ljus men tål beskuggning tex i ekskog	Bildar lätt långa raka sega spön som använts till korgar och tunnband	Vanligt träd på lövängar
Tall	<i>Pinus sylvestris</i>	400 år	Anspråkslös men trivs på näringsrika jordar. Den är dock ljuskrävande och blev snabbt utkonkurrerad från de godare jordarna när granen kom	Stark och hållbar. Konstruktionsvirke, stolpar, pålar, båtbygge, kärl (ej för mat) takspån, tjärblöss, träkol, tjärbränning	Underbarken till nödmjöl, årsskott kokades för C-vitaminerna. Även som kreatursfoder

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomy 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färskas vedprover.

Bilaga 7. ^{14}C -analys

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@physics.uu.se

Uppsala 2018-09-21

Lars Norberg
Sörmlands Arkeologi AB
Tideliugatan 37, 3 tr
118 69 STOCKHOLM

Resultat av ^{14}C datering av träkol från Fornlämning Strängnäs 314:1, Kyrkberget 11 & 12, Strängnäs stad och socken, Södermanlands län. (p 1754)

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

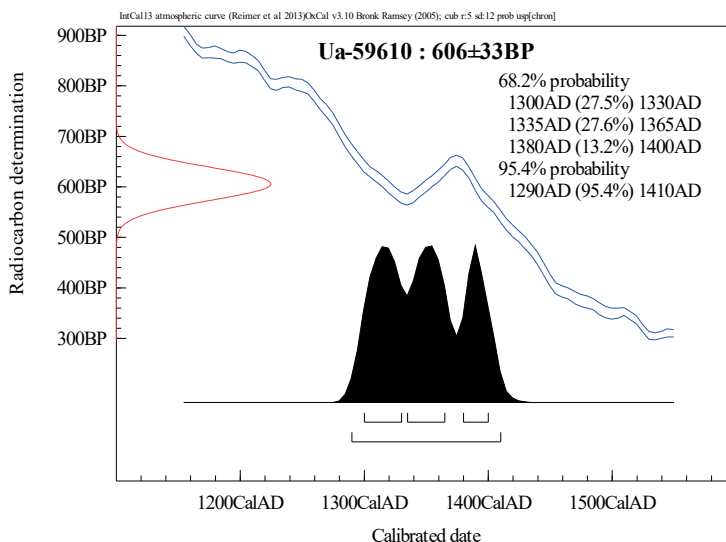
Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}_{\text{‰}}$ V-PDB	^{14}C age BP
Ua-59610	A1, Prov 1	-26,1	606 ± 33

Med vänlig hälsning

Göran Possnert / Lars Beckel

Bilaga 8. Fotodokumentation

Inledande schaktning för dränering söder om gårdshuset. Foto mot sydost: Lars Norberg 2018, Sörmlands Arkeologi AB.

Gårdshusets västgavel fotograferad före schaktning mot nordost. Foto: Lars Norberg 2018, Sörmlands Arkeologi AB.

Gårdshusets norra långsida fotograferad före schaktning mot sydväst. Foto: Lars Norberg 2018, Sörmlands Arkeologi AB.

Gårdshuset fotograferat mot nordväst. Foto: Lars Norberg 2018, Sörmlands Arkeologi AB.

Schaktning för dränering väster om gårdshus och valv. Foto mot sydväst: Lars Norberg 2018, Sörmlands Arkeologi AB.

Schaktet norr om gårdshuset. I bakgrunden befintlig vertikal brunn. Foto mot sydost: Lars Norberg 2018, Sörmlands Arkeologi AB.

Dräneringsschaktet i väster, invid tunnvalvet. Notera betongförstärkningen. Foto: Lars Norberg 2018, Sörmlands Arkeologi AB.

Nedgrävningen (A1) efter rensning. I förgrunden syns det platontäckta valvet. Foto mot nordväst: Lars Norberg 2018, Sörmlands Arkeologi AB.

*Bild nr 13. Schakt 4 med källare från NV.
Foto: ATA (Dnr 2106/1985).*

*Bild nr 29. Översikt över källaren från NÖ.
Foto: ATA (Dnr 2106/1985).*

*Bild nr 40. Grav 1 och 2 från SÖ. Foto: ATA
(Dnr 2106/1985).*